

Treetts rettsvern

▶▶▶ Trær er de lengstlevende og største av våre naturlige landskapselementer, og er i stor grad med å prege landskapet rundt oss. De har viktige romdannende, strukturerende og skalaformidlende funksjoner i omgivelsene våre.

Tekst og foto: Guro Hessner, landskapsarkitekt og arborist, Universitetet for miljø- og biovitenskap

Trær kan myke opp et sterilt og hardt bymiljø, gi et sted en spesiell stemning, identitet eller særegenhet, skjule uønskede elementer, fremheve andre, eller bare være et element i seg selv.

Hvorfor det er viktig å ta vare på trær?

Trær byr på estetiske og sanselige opplevelser gjennom årstidsvariasjoner, blomstring, frukt og bladfarge. Eksemplene i artikkelen viser hvordan trær kan opptre som landskapselementer, hvilke følelser de vekker i folk og hvorfor de har fått stå. Dette kan gi en pekepinn på hvorfor det er viktig å ta vare

på trær og la de få utvikle seg til store, ruvende individer.

Mosserødeika

Mosserødeika i Sandefjord, Vestfold er et eksempel på et stort, ruvende tre i et boligområde. Et så stort tre gir identitet og gir karakter til området. På grunn av størrelsen er det også et landemerke, og det har en status i form at det har et navn. Eika er også et veitree fordi det forholder seg til veien som går rett ved siden av. Treet står på en privat tomt, og det finnes ingen formelle frednings- eller bevaringsvedtak for det. Mosserødeika er imidlertid

godt kjent blant byens innbyggere, og det er mange som har en feilaktig oppfatning av at treet er fredet. I tilfeller der treet har stått i fare for å bli ødelagt på noen måte, har det vært et stort engasjement blant beboerne i området der den står, med demonstrasjoner, opprop, avisskriverier og aksjoner for vern. Særlig gjaldt dette da man skulle utvide veien ved treet. Høsten 2005 ble det allikevel gravd bredbåndkabel rett inntil stammen på eika, og treet har også store skader etter påkjørsler på hovedstammen som vender ut mot veien.

Foto til venstre:

Reinemoeika er fredet etter Naturvernloven og gårdbrukeren mottar årlig tilskudd til skjøtsel av treet og området der det står. Som bildet viser har det allikevel blitt pløyd tett inntil stammen på treet. Inntil bevaringsverdige trær bør det være et minimumskrav til inngrepsfri sone innenfor kronas dryppzone. Det er det forvaltningsmyndigheten som må sette og følge opp.

Blomstrende kirsebærtre i Vika, Oslo. Trær byr blant annet på estetiske og sanselige opplevelser gjennom blomstring, frukt og bladfarge, og viser oss på denne måten årstidsvariasjoner.

Tordenskioldeika

Tordenskioldeika i Kjølhalskogen i Horten, Vestfold er et av Norges eldste trær, og kan med rette kalles en veteran. Om denne eika sies det at Peter Wessel Tordenskiold brukte eiketreet som pullert da han skulle fortøye skipet sitt, og at når skipet skulle kjølhales ble trossa slått rundt treet. Om dette virkelig har skjedd, er det bare treet selv

som vet med sikkerhet.

Tordenskioldeika ble fredet ved kongelig resolusjon 9. desember 1921, og bærer det offisielle skiltet om at den er et fredet naturminne. Hvor gammelt treet er, er det ikke mulig å si, men den går for å være minst 800, kanskje bortimot 1000 år. Treet har opp igjennom årenes løp fått skrudd inn bolter og barduner for å holde stammene

Toredenskioldeika har nådd høsten i livet sitt, men er fremdeles et levende monument med historisk sus over seg.

Mosserødeika er et landemerke som gir identitet og karakter til boligområdet på Mosserød i Sandefjord.

sammen, og den har også fått "krykker" som skal hjelpe den å holde seg oppreist. I 1993 var det snakk om å oppheve vernet av eika fordi man var redd for sikkerheten rundt det sterkt medtatte treet, og fordi staten (ved fylkesmannens miljøvernavdeling) ikke hadde midler til å sikre det ytterligere eller sette opp et gjerde rundt. Dette førte til mye engasjement blant byens innbyggere og store oppslag i lokalavisen av typen "La eika leve". Det var også snakk om å få til en innsamling for å skaffe midler til sikring av området. Alternativet som ble drøftet den gang, var å fjerne treet, men dette møtte stor motstand både blant ordfører og innbyggere. I en avisartikkel sier daværende ordfører Jon Brække at "Eika representerer en viktig del av byens identitet. Den er et meget viktig kulturminne som må tas vare på" (Høst 1993). 14 år senere står fremdeles Tordenskioldeika, riktignok fortsatt uten gjerde rundt, men stadig grønn i luggen og med krykker og kronesikringer intakt.

Fredede og verneverdige trær

Etter at den første loven om naturfredning kom i 1910, ble det fredet en rekke enkeltstående trær. Bakgrunnen for dette var at store trær er noe som gir et sterkt preg til landskapsbildet, men som raskt kan fjernes og det med store visuelle virkninger. Det første var eiketreet "Den gamle mester" på Krødsherads prestegård i 1914. Dette var med på å markere starten på naturvernets historie i Norge. Det finnes i dag 179 trær og alléer som er fredet etter Naturvernloven. Disse er registrert i Direktoratet for naturforvaltning (DN) sin database om natur og friluftsliv, kalt Naturbase.

Etter § 15 i Kulturminneloven kan hager, parker og alléer fredes som kulturminner fra nyere tid, eller de kan inngå i kulturmiljøer som fredes etter § 20. Det er anleggenes og områdenes (og dermed trærnes) verdi som kulturminner og kulturmiljøer som avgjør om de kan fredes. Det finnes ca. 30 hager i tilknytning til bygninger (deriblant 2 enkeltstående tuntrær) og 4 alléer som er fredet på grunn av sin egenverdi, pluss en mengde andre innenfor forskjellige typer områdefredninger.

Riksantikvaren arbeider med en oppdatering av kulturminneregisteret Askeladden når det gjelder fredete historiske grøntanlegg, og ønsker i løpet av de kommende årene å utvide og oppdatere hage-registeret også når det gjelder andre verdifulle anlegg.

Administrativt fredede trær er en sekkebetegnelse på trær som er fredet etter andre lover og forskrifter enn naturvernloven. Trær på kommunal eiendom kan fredes administrativt ved kommunale vedtak (bystyrevedtak). Administrativt fredede trær fredet av det tidligere Kirke- og kulturdepartementet blir behandlet og merket på lik linje med trær fredet etter naturvernloven, mens andre administrative fredninger (gjort av for eksempel Statskog eller kommuner) ikke blir skiltet med nasjonale fredningsskilt. Det er gjort 41 administrative vedtak om fredning av trær i Norge. De fleste av disse er gran og furu (gjort av Statskog). Disse er ikke lagt inn i DNs Naturbase.

Trær kan vernes etter Plan- og bygningslovens (PBL) bestemmelser på to måter.

Regulering av trær til spesialområde for bevaring etter § 25 nr 6 fungerer som et kultur- og natur-

minnevern. Slike fredningsobjekter vil ikke automatisk merkes, slik som trær som er fredet etter naturvernloven. I byggeområder kan det tas med i reguleringsbestemmelsene at vegetasjon skal bevares, og restriksjonsgrenser og enkeltstående trær kan avmerkes (koordinatfestes) i plankartet. I byer og tettsteder er slike bestemmelser i realiteten treets viktigste rettsvern. Dette vil kunne fungere som et tilstrekkelig vern, forutsatt at man har gjort en god jobb med tilstrekkelig merking, og presise og utfyllende reguleringsbestemmelser. I påvente av en gyldig reguleringsplan kan plan- og bygningsmyndighetene sikre et tre med umiddelbar virkning ved å innføre et midlertidig bygge- og deleforbud etter PBL § 33. Dette vil kunne hindre eier i for eksempel å fjerne trær, i inntil 2 år, med mulig forlengelse dersom reguleringsprosessen er i gang.

Private kan fredet trær på egen eller andres tomt, forutsatt at de har eierens samtykke til det. Dette kan gjøres ved å tinglyse en heftelse på eiendommen i form av en servitutt. Så lenge heftelsen er tinglyst vil den arves av en ny eier, og den gjelder som regel så lenge treet lever. For at heftelsen skal være så rettskraftig som mulig,

"Den gamle mester" var det første treet som ble fredet etter Lov om naturfredning fra 1910. Fredningen var med på å markere starten på naturvernets historie i Norge.

bør man oppnevne for eksempel Naturvernforbundet eller andre til å håndheve den etter at man selv er borte. Alle tinglysninger er ført inn i grunnboka. Det finnes ikke et eget register over private fredninger.

Store og gamle frittstående lauvtrær, styvingstrær og/eller hule trær i kulturlandskapet er ansett for å være viktige for det biologiske mangfoldet i kraft av å være biotoper for en rekke sjeldne og rødlistede arter av lav, sopp, mose og insekter. Trærne er også viktige for fugler og pattedyr som flaggermus. Store, gamle trær representerer lang kontinuitet, og kan derfor være de siste levestedene for arter som var mer vidt utbredt tidligere. Trær som er registrert som viktige for det biologiske mangfoldet er lagt inn i Direktoratet for naturforvaltning (DN) sin Naturbase.

Ekorn i bjørk. Store og gamle trær i kulturlandskapet er ansett for å være viktige for det biologiske mangfoldet fordi de er boliger og gir mat til en rekke insekter, fugler og pattedyr.

Det finnes også trær som har fått en status i kraft at de er forbundet med en spesiell hendelse, person, historisk begivenhet eller liknende. Rundt om i landet har vi frihetstrær og minnetrær som har blitt plantet ved markeringer av Norges selvstendighet, slutten på verdenskrigene, for å feire tusenårsskiftet, som takk for en vellykket konferanse, eller for å vise noen ære av andre årsaker. Disse trærne har vanligvis ikke en formell status eller blitt systematisk kartlagt, men får stå i kraft av at de er allment kjent. Kongebjørka og Kastanjene i Bygdøy Allé er eksempler på nasjonalt kjente trær.

Andre registreringer og kartlegginger av trær som kan nevnes er Statens vegvesens nyoppstartede kartlegging av verdifulle alleer og enkeltstående trær langs veinettet. En annen kuriositet er konkurransen "Mitt tre" som pågår akkurat nå. Dette er et samarbeid mellom NRK Natur, Det norske Skogselskap og Norsk Genressurscenter. Det konkurreres i tre ulike klasser: det tjukkeste treet, det beste bildet og den beste historien. En slik konkurranse vil kunne gi en oversikt over mange store trær i Norge, ta pulsen på hva trær betyr for folk og skape engasjement for å ta vare på trær.

Hva slags vern gir dagens lovverk til trær?

Naboloven har tre bestemmelser om trær, §§ 2, 3 og 12, hvorav § 3 er den mest brukte. Disse skal avklare problemene rundt trær i naboforhold, og kan være et hjelpemiddel for å hindre trær på privat eiendom i å bli felt på grunn av naboer, som blant annet ønsker sol og utsikt. § 3 er en spesialregel som gjelder for trær som står nærmere nabogrensen enn en tredjedel av trehøyden. Det virker som om det er en feilaktig oppfatning av at det er lettere å fjerne trær etter denne paragrafen enn det loven tilsier. Dette bunner blant annet i at den ofte blir forstått som en objektiv regel om at det ikke er lov å ha trær nærmere nabogrensen enn en tredjedel av trehøyden, som for eksempel er 12 meter. I så fall kunne trærne ikke stå nærmere naboens grunn enn 4 meter. Slik skal ikke loven forstås. Naboen må påvise hvilke konkrete ulemper treet påfører ham, før han kan forlange å få treet fjernet. Dersom eieren kan vise til at det likevel er om å gjøre for ham at treet blir stående, får naboen likevel ikke fjernet treet etter § 3.

Det skal altså foretas en konkret interesseavveining mellom eierens og naboens interesser. Det har allikevel vist seg at pågående naboer og deres advokater ofte klarer å få treeiere til å gi etter før sakene kommer til forliksrådet eller tingretten. Det foreligger derfor relativt lite rettspraksis om forståelsen av naboloven § 3 sett i forhold til det store antallet tvister som gjelder trær i naboforhold. Dersom en privat grunneier selv ønsker et

tre felt, gir ikke Naboloven noen hjemmel for å hindre ham i det.

Rene trefredninger etter Naturvernloven, uten at det er snakk om noe områdevern, er ikke lenger en prioritert oppgave. Det er ikke foretatt trefredninger ved hjelp av Naturvernloven etter 1980. Naturvernloven gir fremdeles muligheten til å verne trær, men er et redskap som ikke lenger blir brukt i praksis.

En privat fredning forutsetter ikke samme strenge vurdering av verneverdier som naturvernloven. Det er også lettere å straffe brudd på naturvernloven enn overtredelser av private fredninger. En servitutt på eiendommen gir derfor på mange måter treet svakere vern enn naturvernloven. En servitutt vil heller ikke kunne gi eieren noen beskyttelse mot nabolovens bestemmelser. Det er blitt diskutert mye i teorien om en vedtatt ny reguleringsplan vil kunne oppheve en tinglyst servitutt. I medvirkningsprosessen i forkant av et reguleringsvedtak vil de som er berørt av servitutten, og eventuelt fylkesmannens miljøvernavdeling, kunne komme med innsigelser som kan hindre planen i å bli vedtatt hvis det ikke blir tatt hensyn til servitutten. Desto høyere allmenn eller nasjonal verdi den aktuelle servitutten har, jo større er sannsynligheten for at en innsigelse blir fremmet og fører fram. Det kan synes som om nyere praksis fra Høyesterett gir servitutthaveren sterkere vern enn tidligere når en servitutt kommer i konflikt med en ny reguleringsplan jf. særlig Bortliddommen (Rt. 2002 s.145). At det kan være et problem å vite om slike gamle servitutter, særlig hvis ikke treet er merket, gjør det også vanskeligere å håndheve private fredninger.

En kommune kan fortsatt foreta en administrativ fredning av et tre. Dette er det liten tradisjon for å gjøre, i likhet med fredning av enkeltstående trær etter PBL. Paragrafen er brukt på alleer, lunder og som områdevern i forbindelse med fredet bebyggelse, men det finnes få tilfeller der enkeltstående trær er regulert til spesialområde for bevaring.

Kommunens bruk av regulerings-

bestemmelser i byggesonen viser seg ofte heller ikke å gi trær et godt nok vern. Kommunen er ikke et uavhengig forvaltningsorgan, og tradisjonelt har natur- og kulturminnevern hatt en lav prioritering i forhold til andre interesser. Lokalpolitisk er det ofte mer populært og "stuerent" med utbygging enn vern. Grunnet den frie initieringsretten av reguleringsplaner kan hvem som helst til enhver tid legge fram en ny reguleringsplan. Da kan områder som tidligere er regulert til spesialområde for bevaring, eller som er spesifisert tatt vare på i en tidligere reguleringsplan, være foreslått regulert til et annet formål. Dersom ikke kommunen selv sørger for å opprettholde den eksisterende reguleringen, er man avhengig av innsigelse fra fylkesmannens miljøvernavdeling (eller i neste omgang departementet) for at vernet skal bli opprettholdt. Kommunen har, gjennom reguleringer, anledning til å sette krav til utbygger, til for eksempel å ta vare på viktige trær. Reguleringsbestemmelser i byggeområder gir ikke rettsvern mot uvettig beskjerping eller graving i rotsonen dersom dette ikke er presisert tydelig og fulgt opp i praksis.

Almen ved torvet i Larvik må snart vike for glassoverbygd handlegate. Kommunen har anledning til å sette krav til utbygger gjennom reguleringer. Kunne mer vært gjort for å redde treet?

Ofte er bestemmelsene lite presise og utfyllende, og byr derfor på "smutthull" for utbyggere, som det er vanskelig å følge opp og slå ned på i praksis. Utbygger vil ha fortgang i saksgangen, høyest mulig utnyttelsesgrad og profitt på tomta si, og ser på trær som plunder og heft. Forvaltningen kan føle at det er vanskelig å få vedtatt planene dersom man legger for mange restriksjoner på utbygger. I tilfeller der det er stor politisk vilje til utbyggingen, kan det være lettere for forvaltningen å gå med på minimumsløsninger enn å risikere at utbygger truer med å trekke seg, og planene blir dermed vedtatt uten å ta hensyn til forvaltningens innspill og krav. Erstatningsansvar for utnyttede arealer kan i noen sammenhenger også være et vanskelig spørsmål.

Reguleringsplanen gjelder også etter at byggesaken er avsluttet og ny eier har overtatt eiendommen. Men, hvem sørger for at ikke ny eier beskjerper treet uvettig, at det ikke graves i rotsonen eller at det ikke til og med fjernes helt? Brudd på reguleringsbestemmelser kan etter PBL § 110 nr 3 straffes med bøter. Det er kommunens ansvar å håndheve sine egne reguleringer etter PBL, men hvorvidt dette er en oppgave som blir fulgt opp varierer nok mye med ressurser og interesse. Også private, for eksempel en fortvilet nabo, kan anmelde saker der trær er felt i strid med reguleringsbestemmelsene.

Et annet aspekt som er aktuelt i forhold til trærns vern, er når et tre har blitt skadet og felt og man skal vurdere verdien av det, for eksempel i forbindelse med en erstatningssak. Det er ikke alltid like enkelt å vurdere verdien til et stort, fullvoksent tre som ikke kan kjøpes og nyplantes i den størrelsen det har. Flere ulike takseringsmetoder for verdien av trær er utarbeidet og tatt i bruk. Disse tar i større eller mindre grad opp i seg treets estetiske verdi og tilstand, men det finnes ikke en vedtatt takseringsmetode som alle har enes om. Det ser ut til å være et behov for å finne fram til en enhetlig takseringsmetode for verdisetting av trær som kan bli allment anerkjent av både grønne fagfolk, som anleggsgartnere, landskapsarkitekter, hortonomer (hagebruksspesia-

list) og arborister, og av jurister og rettsapparat. Kanskje er det også behov for egen sertifiseringsordning for tretaksering, på lik linje med ordningen for hus og fast eiendom.

Framtidsutsikter for de store enkeltstående trærne

Store trær er under stadig større press fra utbygging av nye områder, fortetting, nedgraving av kabler i grunnen med mer. Til tross for at trær er levende individer og ikke lever til evig tid, er de så viktige landskapselementer og historiebærere at det er et poeng å beholde dem i så god form og tilstand som mulig, så lenge som mulig. Da er det nødvendig å holde dem under oppsyn slik at man kan forhindre unødige skader. Dette er enda viktigere for trær som ikke har et formelt fredningsvedtak, fordi det for disse trærne ikke finnes noen uavhengig forvaltningsmyndighet som kan følge opp og reagere på overtramp.

Direktoratet for naturforvaltning har en klar linje på at vern av enkeltstående trær i fremtiden ikke skal/vil komme til å bli håndtert etter et nasjonalt lovverk som Naturvernloven. Forslaget til den nye naturmangfoldloven, som skal overta for den eksisterende naturvernloven, er ute til høring. En av de vesentlige forandringene vedrørende vern av trær er at kategorien "naturminne" er foreslått fjernet. De "klassiske" fredningene av enkeltstående trær blir dermed borte hvis loven går igjennom noenlunde som foreslått. Det vil likevel være mulig å frede større grupper av trær. Hvis de endringene som utvalget foreslår i kulturminneloven blir gjennomført, vil man dessuten kunne verne enkeltstående trær som knyttet til historiske hendelser.

De nevnte manglene og betenkelighetene ved bruk av plan- og bygningsloven og graneloven til å verne trær, samt at private fredninger innebærer en relativt svak verneform, underbygger at det bør foretas en gjennomgang av trærns strafferettslige vern. Det kan se ut til å være et behov for å utarbeide et eget lovverk for vern av trær, slik man har i flere andre land i Europa. En slik ny lov, bør være dynamisk i den for-

stand at den gjenspeiler at trær er levende. Den bør utarbeides med fredningsbestemmelser som er inneforstått med at trær aldri vil vare evig, men at man skal sørge for at viktige trær får gjennomleve hele livspotensialet sitt. Skjøtselsforskriftene må blant annet ta hensyn til at trær har ulike behov i de ulike utviklingsstadiene de gjennomlever. I tillegg må man huske på at det ikke kun må bli et mål å holde liv i de største/eldste trærne lengst mulig, men å sørge for kontinuerlig foryngelse slik at landskapsbildet ikke litt etter litt brytes ned ved "naturlig avgang". Det betyr at vi må plante og skjytte nye trær som på sikt kan bli viktige landskapselementer. Mange lovverk om vern av trær i andre europeiske byer inneholder krav om nyplanting dersom vurnede trær av en eller annen grunn må tas ned.

Artikkelen er basert på masteroppgaven: Solitære trær – landskapsverdi, rettsvern og forvaltning, skrevet av Guro Hessner for Institutt for landskapsplanlegging ved Universitetet for miljø- og biovitenskap (2006). Instituttet vil i løpet av våren gi ut to allment tilgjengelige informasjonsbrosjyrer kalt "Rettsvern for trær" og "Solitære trær landskapsverdi."

Fredning etter naturvernloven er det sterkeste vernet et tre kan ha. Slike trær er merket med det nasjonale fredningsskiltet. Det skaper ærbødighet og respekt, og verner treet mot ytre fiender. Trær vernet etter andre lovverk blir ikke merket på samme måten.

Fredning av enkeltstående trær etter Naturvernloven blir ikke lenger praktisert, men takket være disse fredningene er veteraner som Ullebergeika i Larvik bevart. Sikrer dagens lovgivning slike trær for framtiden?

